

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.2.473

UDK 336.74:343.5
336.227.3:339.72

Primljeno: 20. 01. 2022.

Pregledni rad
Review paper

Kerim Topčić

PRANJE NOVCA KROZ OFFSHORE KOMPANIJE KAO NAČIN IZBJEGAVANJA ODUZIMANJA NELEGALNO STEČENE IMOVINE

Offshore kompanije često, naročito u posljednjih nekoliko godina (afere „Panama Papers“ i „Pandora Papers“), izazivaju veliku pažnju medija i istraživačkih novinara širom svijeta, koji ulažu i po nekoliko godina istraživanja na otkrivanju tajnih tokova novca svjetskih moćnika. Brojne male države i jurisdikcije klijentima garantiraju maksimalnu tajnost i sigurnost njihovog kapitala od poreznih obaveza. Također, one otežavaju i otkrivanje porijekla novca, često stečenog nelegalnim aktivnostima. U ovom radu će se tematizirati osnivanje tih kompanija, koja je njihova svrha i uloga u globalnim finansijskim tokovima, zašto privlače sve veći broj pravnih i fizičkih lica, te posljedice njihovog djelovanja po svjetsku ekonomiju i državne budžete. Bit će riječi i o međunarodnim institucijama koje vrše nadzor nad poslovanjem offshore finansijskih centara s osnovnim ciljem njihovog prilagođavanja globalnim finansijskim standardima.

Ključne riječi: offshore kompanija; offshore finansijski centar; porezna evazija; pranje novca, oduzimanje nelegalno stečene imovine

1. UVOD

Međunarodni finansijski tokovi su u posljednjih četrdeset godina doživjeli snažnu ekspanziju, a međunarodni finansijski sistem velike transformacije. Nakon globalne finansijske krize 2008. godine, fokus je bio usmjeren prema offshore finansijskim centrima, malim državama ili jurisdikcijama koje garantiraju maksimalnu diskreciju i sigurnost svojim klijentima. U ovom radu će se obratiti pažnja na ovu pojavu o kojoj

se ne govori dovoljno u javnom diskursu, a koja je prisutna i u našoj zemlji. Navest ćemo i neke primjere. Predmet analize će biti i historijski razvoj offshore finansijskih centara, te razlozi zbog kojih poslovno privlače u jednakoj mjeri i pravne i fizičke osobe. Također, analizirat će se i uticaj različitih međunarodnih institucija koje izvršavaju nadzor nad poslovanjem ovih centara s ciljem njihovog prilagođavanja globalnim finansijskim standardima.

Nameće se veliki broj bitnih pitanja koja mogu biti temelj za buduća istraživanja offshore finansijskih centara, njihovog položaja i uloge u finansijskom svijetu. Analizirat ćemo te centre, način njihovog djelovanja, tajnost podataka i klijenata, kao i sve češće informacije da u offshore kompanijama na egzotičnim destinacijama širom svijeta (Djevičanski otoci, Belize, Panama – poznata i po međunarodnoj aferi „Panama Papers“, itd.), u najvećem broju slučajeva, završava „prljavi novac“ stečen raznim vrstama krivičnih djela (organizirani kriminal, privredni kriminal, itd.).

Odmah na početku treba naglasiti da se pod pranjem novca podrazumijeva svaka tehnika pretvaranja nepošteno i nezakonito stečenog bogatstva u zakonit prihod (Petrović, Dobovšek 2007: 44). Izraz „pranje novca“ je zapravo relativno nov, dolazi iz novina koje su obrađivale čuvenu aferu Watergate u SAD-u 1973. godine. Poslije je zaživio u cijelom svijetu (Katušić-Jergović 2007). U principu, perači novca ne nastoje ostvariti najvišu stopu dobiti na novac koji operu, već im je najbitnija investicija ili mjesto koje će im obezbijediti najlakše i najbrže recikliranje novca (Bejaković 1997). Možemo reći da su potencijalni perači novca svi koji se bave sferom novca, tj. bankari, advokati, računovođe, trgovci i drugi, koji nesvjesno ili svjesno dozvole da njihovo poslovanje bude iskorišteno za pranje novca (Raković 2008).

Pranje novca je fenomen koji zaslužuje pažnju jer predstavlja industriju u čije su suzbijanje uključene državne institucije i tijela progona širom svijeta, ali i veliki broj nevladinih, međuvladinih, multilateralnih i supranacionalnih organizacija (Unger 2007). Procjene Svjetske banke i MMF-a pokazuju da nivo opranog novca danas doseže 2-5% svjetskog bruto društvenog proizvoda (Camdessus 1998). Tačan iznos opranog novca širom svijeta, ali i egzaktan broj „perača“, modusa operandi koje oni primjenjuju, te zemalja i sektora koji su uključeni u te nelegalne aktivnosti i dalje je nepoznat (Pedić 2010).

Prema Bellu, Grahamu i Elliottu (2003), pranje novca je proces koji kriminalcima omogućava kontroliranje sredstava proizašlih iz njihovih aktivnosti, sigurnu potrošnju odnosno investiranje tih sredstava, izbjegavanje otkrivanja, kao i oduzimanja odnosno konfiskacije. Prema Hoptonu (2006: 2) proces pranja novca više nužno ne uključuje „stvaran novac“, i „pojavljuje se svaki put kada se obavlja transakcija ili uspostavlja

poslovni odnos koji uključuje bilo kakvu imovinu deriviranu iz kriminalnih aktivnosti.“

Američki Ured za sprečavanje pranja novca (FinCEN – *Financial Crimes Enforcement Network*) opisuje proces pranja novca kroz tri faze: 1. polaganje; 2. oplemenjivanje; 3. integracija. U fazi polaganja sredstva iz kriminalne djelatnosti ulažu se u finansijski sistem ili se investiraju u nekretnine i pokretnine. Glavni je cilj ubaciti novac u finansijske tokove ili ga prebaciti van države. Na ovaj način perači novca izlažu svoju zaradu, pa je ta faza s obzirom na mogućnost detekcije prljavog novca ključna (Maros 1999). Bez obzira na to pojavljuje li se novac koji proizilazi iz kriminalne aktivnosti u obliku gotovine ili ne, faza polaganja najopasnija je za kriminalca. Tada još postoji direktna veza između njega i novca. Od tog trenutka novac više nije gotovina već se pretvara u brojke na papiru ili na zaslonu ekrana (Lilley 2000).

Sljedeća faza u tom procesu se zove oplemenjivanje (pretresanje, miješanje). U ovoj fazi perači brojnim transakcijama počinju prikrivati trag pravog izvora novca. Legalnim transakcijama prebacuju novac na račune u zemlji i inostranstvu te mijenjaju njegov oblik, upravo radi otežavanja praćenja njegovog toka. Tu se pojavljuju offshore kompanije kao idealno sredstvo. Krajnji cilj prebacivanja novca jest raspršivanje novca i pribavljanje što više papirnatih tragova kako bi se omeo nadzor koji je u toku ili buduća istraga, te na kraju obezbijedilo lažno porijeklo odnosno izvor novca.

Na kraju, u fazi integracije perači integriraju svoja sredstva u ekonomiju i finansijski sistem, te ih miješaju s legalnim sredstvima, čime otežavaju detekciju pravog izvora novca (Maros 1999). Završna faza procesa pranja novca ustvari je integracija nezakonitih sredstava koja su postala zakonita i koja su uspješno položena u finansijski sistem. Ta se faza nekad zove i fazom sušenja odnosno centrifugiranja (Blunden 2001).

Pranje novca je kompleksan sistem koji se razvija, primjenjuju se nove tehnike, a perači se sve više usavršavaju i uvijek su korak ispred istražitelja. Kriminalci se skrivaju iza kompliciranih transakcija koje obuhvaćaju međunarodne transfere, usitnjavaju transakciju na manje iznose ili transferiraju na račune većeg broja osoba, mijenjaju oblik novca, koristeći se savjetima visoko kvalificiranih bankara, brokera, računovođa, konsultantskih kuća, notara i advokata (Cindori 2007).

Istraživački novinari su utvrdili da sve više offshore kompanija ima vlasništvo ili suvlasništvo nad nekim kompanijama u Bosni i Hercegovini, kao vrlo pogodnom tlu za razne finansijske malverzacije, a te transakcije zbog kompliciranog i tromog pravosudnog aparata vrlo često ostanu potpuno neistražene. Dakle, i u Bosni i

Hercegovini je sve češća pojava ulaganja sumnjivog kapitala kojem nije jasno utvrđeno porijeklo. Također, sve više osoba sa Balkana ima otvorene račune u offshore zonama, a ako uzmemo u obzir da je ovaj region poslije ratova 1990-ih prošao kroz masovnu privatizaciju javnih kompanija, to ulijeva dodatnu sumnju u legalnost novca koji završava na tim offshore računima. Ipak, jasno je da pogodnosti offshore kompanija ne koriste samo ljudi sa ovih prostora, već i širom svijeta, uključujući mnoge slavne, uticajne svjetske ličnosti.

2. O OFFSHORE KOMPANIJAMA

Nastanak i historijski kontekst

Prije svega, treba naglasiti da offshore kompanije same po sebi nisu nelegalne, te oni koji otvaraju takve kompanije ne čine po važećim propisima nikakvo krivično djelo. Zapravo, radi se o jednoj potpuno zakonski nereguliranoj oblasti, a samim tim pogodnoj za brojne zloupotrebe. Naime, iznova se pokazuje vitalitet kriminogenih faktora naspram instrumenata kojim se obuzdavaju njihove aktivnosti, i onaj njihov, i na ovom primjeru vidljiv, hronični „korak ispred“ u odnosu na državni preventivni i represivni aparat i, pogotovo, u odnosu na legislativu koja poslovično kaska za praksom sve sofisticiranijih oblika kriminala.

Dakle, offshore oaze su područja izvan jurisdikcije pojedinih država gdje, pod uslovima minimalnih ili nepostojećih poreznih stopa, liberalnih propisa i stroge diskrecije (što je možda i glavna prednost), multinacionalne banke, korporacije i pojedinci stranih država prebacuju svoje poslove, otvaranjem poslovnica ili računa, stvarajući veliki nesrazmjer između finansijskog i drugih sektora, a čiji je veliki broj finansijskih institucija primarno na usluzi nerezidentima (Mihaljević 2012).

Historijski kontekst nastajanja offshore centara nam pokazuje različite temelje na kojima su uspostavili način svoga rada: npr. Švicarska je dugo gradila svoje finansijske institucije na principu stroge bankarske tajne, a njen su model pokušali pratiti drugi offshore centri (Bahami, Lihtenštajn, Luksemburg). Interesantan je i podatak da su za pisanje propisa određenih karijskih područja bili zaduženi advokati povezivani s mafijom (Sikka 2003).

Slabe države predstavljaju izuzetno plodno tlo za organizirani kriminal, jer su legitimne i priznate, ali ipak nesposobne da zadovolje potrebe stanovništva, uspostave kontrolu na granicama i efikasnu vladu (Matijašević 2010). Države koje se smatraju poreznim oazama, ali i najboljim mjestima za pranje novca i osnivanje offshore

kompanija, su Hong Kong, Bahami, Panama, a uz to imaju i bankarski sistem koji je pogodan za takve radnje i predstavljaju važan tranzitni centar za promet droge. Neki od najpogodnijih gradova za pranje novca su New York, Los Angeles, Miami, Houston, Montreal, Toronto i Vancouver (Robinson 1996).

Veliki broj svjetskih kompanija, poput Googlea, Facebooka (Meta) i Amazona, ima otvorene račune u poreznim oazama, te tako plaćaju višestruko niži iznos poreza u odnosu na onaj koji bi plaćale u državama gdje su osnovane (iako se radi o kompanijama koje generiraju stotine milijardi dolara godišnje, one plaćaju nesrazmjerno male poreze na dobit).

Dvadeseto stoljeće, naročito period nakon Prvog svjetskog rata, bilo je vrijeme širenja offshore finansijskih centara. Mnogi bogati građani Velike Britanije i SAD-a tražili su utočište za svoja bogatstva u poreznim oazama s ciljem izbjegavanja plaćanja poreza, a sličnu praksu su slijedile i multinacionalne korporacije, pa su svoje poslove prebacivale na egzotične otoke poput Bermuda i Kajmanskih otoka, s istim ciljem. Šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća američke banke formiraju poslovnice u poreznim oazama da izbjegnu zakonsku regulaciju i plaćanje visokih poreza (Sikka 2003).

Luksemburg je u ranim sedamdesetim privlačio klijentelu iz Njemačke, Francuske i Belgije niskim poreznim stopama na dohodak, neplaćanjem poreza na prihod od dividendi za nerezidente, te izrazito strogim bankarskim tajnama. Na Arabijskom poluotoku sredinom sedamdesetih Bahrein je počeo nuditi usluge skupljača regionalnih viškova nafte, donošenjem bankarskih zakona i omogućavanjem poreznih poticaja koji su olakšavali inkorporaciju offshore banaka (Mihaljević 2012).

Ipak, prava ekspanzija offshore kompanija prati presudno važan razvoj informacionih tehnologija, gdje online poslovanje doista savladava presudne hendikepe geografskih udaljenosti i od svijeta pravi doslovno „globalno selo“. Ekspanzija i veliki interes posljedično dovode do značajnog pada troškova osnivanja i poslovanja, što je dodatna pogodnost daljem širenju ovog fenomena i opasnostima koje idu uz njega.

3. DJELOVANJE OFFSHORE KOMPANIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

3.1. Investiranje sumnjivog kapitala

Vratimo se na naše prostore, gdje možemo vidjeti posljedice postratne tranzicijske privatizacije, dizajnirane u korist rađanja nove elite, ali i stranih fondova koji su

otkupljivali certifikate od građanstva i boračke populacije značajno ispod njihove nominalne vrijednosti i u skladu s pozitivnim zakonskim rješenjima postajali titulari vlasništva velikog broja ciljano opustošenih državnih kompanija (bivšeg tzv. „društvenog vlasništva“). Ovdje zatičemo osiromašene budžete koji se troše na otkupljivanje socijalnog mira i glasačkih listića; također, novu plutokratiju koja se po brutalnosti i pohlepi ne razlikuje od vremena prvobitne akumulacije kapitala, dok se na čela kompanija instaliraju interesno povezane osobe koje te kompanije obezvjeđuju i odvođe u stečaj, a sebi i svom interesnom krugu omogućuju ogromnu nezakonitu imovinsku korist. S obzirom da primanja pojedinih menadžera i državnih funkcionera ne pokrivaju njihovo imovinsko stanje, postavlja se pitanje odakle dolazi ostatak novca kojim je kupovana brojna pokretna i nepokretna imovina. Da bi izbjegli „neugodna pitanja“ istražitelja, eventualne optužnice za privredni i organizirani kriminal i, na kraju, oduzimanje nelegalno stečene imovine, mnogi su izlaz pronašli upravo u offshore kompanijama. Inače, oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom je, u najširem terminološkom značenju, izrazito kompleksna materija koja obuhvata nekoliko različitih grana prava – primarno krivično, upravno i građansko (Ferhatović, Boban 2017).

Dakle, nelegalno stečeni novac pojedinci bi prebacivali u svoje offshore kompanije (istrage su pokazale da su neki osnivali i više offshore kompanija, te sa jedne na drugu prebacivali „prljavi novac“ i na taj način skoro u potpunosti zametnuli trag) koje bi se onda pojavile kao strani investitori (što znači da se novac ponovo vraćao u istu državu iz koje je i krenuo, ali ovaj put kao „čist“) kupujući dionice i udjele u postojećim domaćim kompanijama ili otvarajući potpuno nove kompanije pod maskom toliko poželjne i proklamirane strane investicije. Smišljen je skoro savršen sistem koji legalizira nezakonite tokove novca, a istražitelje i sudske izvršitelje dovodi pred gotovo nerješive probleme. Te kompanije bi se bavile potpuno legalnim poslovima, kao npr. kafići, hoteli, benzinske pumpe, kladionice, itd. Ovim radnjama je novac „nestajao“ čime bi oduzimanje nelegalno stečene imovine postalo skoro neizvodivo. Sa ovim problemom se, kako je ranije navedeno, suočavaju i mnogo uređenije države od Bosne i Hercegovine, a potvrđuje se da je novcu uvijek vrlo teško ući u trag, pogotovo tamo gdje za to nema ni političke volje, ni ekspertskih znanja.

U domaćim medijima već se pisalo o nekim konkretnim slučajevima u našoj zemlji. Ima osnova da se egzemplarno navede Fabrika duhana Sarajevo, čijih je 39,9% dionica, ispod realne cijene, prije nekoliko godina, kupila offshore kompanija registrirana u Beču, bez podataka o vlasniku, ovlaštenom licu, uposlenicima i slično.¹

¹ <https://www.akta.ba/kapital/izvjestaji/69595/british-american-tobacco-ulazi-u-fabriku-duhana-sarajevo>

Slična situacija je i sa kompanijom Bosnalijek, čijih je 19,25% dionica, inače u vlasništvu Vlade FBiH, kupila offshore kompanija s Malte.² Na čelu te kompanije se nalazi osoba koja je formalni vlasnik još jedne offshore kompanije u Dubaiju. Indikativno je da ni u Vladi FBiH ni u Agenciji za privatizaciju FBiH nisu imali podatke o kupcu dionica, što stavlja dodatnu sumnju na legalnost novca i njegovo porijeklo, ali i opetovano naglašava pitanje ko su stvarne osobe koje stoje iza te milionske transakcije.

Ovi primjeri nam ukazuju na niz, u najmanju ruku, sumnjivih transakcija iza kojih stoje javnosti nepoznate osobe, s obzirom na garantiranu tajnost podataka od strane offshore oaza, a radi se o milionskim ulaganjima.

3.2. Manjkavosti pravosudnog sistema

Iako je problem pranja novca stečenog kriminalnim aktivnostima kroz offshore kompanije itekako jasno vidljiv, nijedna zemlja, pa ni Bosna i Hercegovina, a pogotovo ona, nije našla „idealni“ pravni model kako bi se obračunala sa ovim vidom kriminaliteta, prije svega zbog veoma kompliciranog procesa dokazivanja, umiješanosti „velikih igrača“ i političkih faktora, ali i potkupljivosti ljudi u pravosudnim organima i odsustva želje, spremnosti i znanja da izađu na kraj i sa mnogo jednostavnijim oblicima krivičnih djela. Tako države, vrlo često, a posebno one sa pravosudnim sistemom poput bosanskohercegovačkog, ostaju bez stotina miliona, a nekad i milijardi eura, koje misteriozno nestanu sakrivene po offshore poreskim oazama. Riječ je o sofisticiranom kriminalu pred kojim ostaju nemoćne i mnogo jače države, pa se Bosna i Hercegovina sa svojim slabim i isparceliranim institucijama ukazuje kao idealan medij razvoja ove vrste kriminala, neuporedivo prisutnijeg nego nam se to čini. Svijest o stvarnoj rasprostranjenosti prvi je korak na dugom putu njegovog suzbijanja, ali ni on nije napravljen.

4. PROCES I NAČIN OSNIVANJA OFFSHORE KOMPANIJA U SVIJETU

4.1. Dokumentacija potrebna za osnivanje

Da bi se malo bolje upoznali sa načinom funkcioniranja offshore kompanija potrebno je da kažemo nešto više uopće o načinu njihovog rada širom svijeta, načinu osnivanja

² <https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2017/03/PRIVATIZACIJA-U-BOSNI-I-HERCEGOVINI-studija-slucaja-Bosnalijek.pdf>

i količinama novca koje se tamo deponiraju. Na putu do tih spoznaja stoje brojne prepreke, predrasude i neznanje.

Prije nego interesanti odluče hoće li prebaciti svoje poslovanje u offshore kompanije, oni moraju pomno razmotriti sljedeće okolnosti: politički i ekonomski kontekst određenog područja, podložnost zakonodavstva čestim promjenama, konstantnost visine poreza, pripadnost nekoj regionalnoj ili globalnoj integraciji, komunikacijsku infrastrukturu, postojanje i nivo kontrole razmjene sredstava i ograničenja u transferu robe i kapitala, garancije i održivost anonimnosti, prihvatljivost troškova osnivanja i održavanja (Masnjak 1998). Iznova naglašavamo presudan značaj diskrecije i pouzdanosti ulaganja.

Offshore kompanija najčešće se pojavljuje kao internacionalna poslovna kompanija. U većini slučajeva se formira preko advokatskih kancelarija na području gdje se nalazi offshore oaza ili njihovih poslovnica, odnosno zastupnika, koji su prisutni u svim zemljama. Da bi nastala offshore kompanija potrebno je ispuniti svega tri posve jednostavna uslova:

1. potrebno je registrirati kompaniju u nadležnom tijelu, gdje se tom prilikom dobija sjedište s imenom agenta na čije ime glasi kompanija, tj. čije ime se nalazi u registraciji;
2. bankovni račun u banci gdje se nalazi kompanija;
3. poštanski sandučić za slanje pošte na adresu offshore kompanije.

Posjedovanje offshore kompanije podrazumijeva odgovarajuću taksu, čijim plaćanjem se dobija punomoć raspolaganja kompanijom, iako vlasnik nije formalno naveden u registraciji kao vlasnik, što je i glavna prednost ovakvih kompanija, ali i presudna činjenica koja zadaje probleme istražiteljima širom svijeta (Pavlović 1999).

4.2. Razlozi osnivanja

Razlozi osnivanja offshore kompanija se nalaze u poreznim beneficijama, jednostavnosti osnivanja, anonimnosti, neopterećenosti podnošenja finansijskih ili revizorskih izvještaja, mogućnostima osiguravanja finansijske podrške pri akviziciji vlastitih dionica (npr. sve članice EU zabranjuju finansijsku podršku javnim kompanijama i formiranje damping cijena za učešća u javnim tenderima, a neke, Francuska, Belgija i Holandija, zabranjuju za sve oblike kompanija), nezahtijevanju pologa za osnivanje, raznim oblicima posredovanja u poslovanju, mogućnosti otvaranja nerezidentnih računa u bankama drugih zemalja, ostvarivanju prava na privremeni uvoz mašina, opreme,

transportnih sredstava bez plaćanja carine i poreza, ostvarivanju zajedničkog ulaganja u drugim zemljama zbog niza olakšica, korištenju usluga rada preko nerezidentnog računa, korištenju uloga stranog kapitala za potrebe matične kompanije, izbjegavanju oduzimanja nelegalno stečene imovine i slično (Mihaljević 2012).

Ipak, offshore kompanije ne mogu poslovati i zapošljavati na području svoje inkorporacije. Naime, one mogu biti pokrenute za sve djelatnosti, osim u svrhu bankarstva, osiguranja, upravljanja trust kompanijom, trgovine drogom, lijekovima i oružjem. U pojedinim offshore centrima postoje visoki administrativni troškovi otvaranja računa u banci u korist offshore kompanije jer se traži posebna dokumentacija u skladu s regulativom protiv pranja novca, što se s pravom tumači kao uspjeh MMF-a. Postoje, također, i ograničenja poslovanja u zemljama s regulativom protiv poreznih oaza (npr. u Francuskoj je zabranjeno koristiti offshore kompaniju kao sredstvo za izdavanje obveznica), te poteškoće i dodatni troškovi u upravljanju imovinom za slučaj smrti dioničara offshore kompanije (treba se dokazati autentičnost oporuke u offshore centru) (Masnjak 1998). Sve ove restrikcije, čak i ako bi se u potpunosti poštovala, nisu balans benefitima koje vlasnicima donose offshore kompanije.

4.3. Hedge fondovi

Interesantna je uloga *hedge* fondova u finansijskoj krizi, koji su kao ekskluzivni i privatni klubovi izvan dohvata nadzora i regulacije, nerijetko locirani u offshore zonama, bogatim investitorima nastojali omogućiti da svoj novac oplode na fluktuacijama cijena vrijednosnih papira ili na imovini kojom se trguje na svjetskim tržištima, tj. dionicama, obveznicama, devizama (Brittain-Catlin 2009). Finansijske i nefinansijske korporacije u offshore centrima često registriraju kompanije posebne namjene (eng. *special purpose vehicles*) zbog poreznih beneficija i nadzornih režima (Mihaljević 2012).

Kako bi se onemogućio bijeg štednje na offshore bankovne račune i ostvarile više kamatne stope na štednju, EU je u julu 2005. godine donijela direktivu o porezu na štednju u obliku poreza po odbitku (eng. *withholding tax*), koji plaćaju rezidenti EU ukoliko otvaraju račune izvan zemlje prebivališta, tako da biraju plaćanje poreza od 20% u trenutku isplate ili dopuštajući da offshore banka pošalje obavijest poreznim vlastima zemlje u kojoj imaju prebivalište. Offshore kompanije, pored pranja novca i izbjegavanja oduzimanja nelegalno stečene imovine, služe i za izbjegavanje kreditora (kod bankrota), manipuliranje tržištem (Enron i Parmalat koristili su

offshore mehanizme za manipuliranje finansijskim rezultatima), izbjegavanje plaćanja poreza (neprijavlivanjem dobitaka kroz poslovanje u offshore centrima), finansiranje terorističkih akcija i slično (Ibid. 803).

Prema podacima MMF-a iz 2000. godine vidljivo je da offshore centri drže oko 50% sve vangranične imovine, da jedna trećina svjetskog GDP-a i pola svjetskog novca prođe kroz offshore oaze u nekoj fazi, da su američke korporacije i bogata elita pohranili oko 800 milijardi dolara samo na Kajmanske otoke, što predstavlja 20% svih depozita u SAD, te da su, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Velike Britanije, domaćini šest biliona dolara, što je otprilike deset puta više od svih kompanija izlistanih na Londonskoj berzi (Sikka 2003).

4.4. Blagi propisi

Offshore centri, uglavnom, svoje zakonske propise predstavljaju kao „blage, ali učinkovite“ i reguliraju samo najriscantnije poslove na području bankarstva, osiguranja i zajedničkih fondova. Takvu blagu regulaciju u offshore centrima koriste online poslovi, koji bi u matičnoj zemlji bili zabranjeni, ali su u tim centrima dopušteni: riječ je npr. o pornografiji i kockanju, a takva blaga regulacija je naročito korištena u svrhe pranja novca. Zbog velikih pritisaka međunarodnih institucija offshore centri su prisiljeni primjenjivati strogu regulativu protiv pranja novca. Postojala je i bojazan da će različiti nivoi regulatornih standarda zaoštriti konkurenciju među oazama i, kao posljedicu, gurnuti ih u još radikalnije labavljenje propisa. Ipak, pojedina iskustva pokazuju da su investitori više zainteresirani za one centre koji su bolje i stabilnije regulirani, naspram manje pouzdanih, onih s privremenim i povremenim povlasticama (Mihaljević 2012).

Važno je istaknuti da u offshore centrima, odnosno oazama, glavnu ulogu imaju visokokvalificirani i bogato plaćeni advokati i računovođe, koji svojom „kreativnošću“ i „fleksibilnošću“ u interpretaciji zakona, posebno onih koji se odnose na teritorijalne granice, državljanstvo i pravne osobe, u smišljanju modusa i struktura (putem otvaranja računa, formiranja „kostur kompanija“ i trustova), omogućuju kompanijama i izuzetno uticajnim pojedincima da smanje porezne troškove, ili da ih sasvim izbjegnu, a kapitalu da postane neuhvatljiv i nedodirljiv (Sikka 2003). Jedan britanski porezni ekspert je rekao: „Nikad nisam naišao ni na jedan drugi razlog koji bi vodio ljude ka formiranju offshore trusta, osim izbjegavanja britanskog poreza. Ljudi koji su se koristili tim modelom uštedili su značajne sume“ (Ibid. 10).

5. PREVARE I ZLOUPOTREBE

5.1. Porezna evazija

Kada govorimo o poreznim prevarama zanimljivo je da u SAD skoro četvrtina od 500 vodećih kompanija nije platila porez u 1998. godini, a godišnji gubici poreznih prihoda zbog štednje pohranjene u offshore centrima iznose otprilike 70 milijardi dolara, što je dovoljno novca da se finansira besplatno zdravstveno osiguranje za sve građane SAD. Evropa godišnje gubi oko 100 milijardi funti poreznih prihoda od vodećih kompanija i raznih multimilijardera, a Velika Britanija godišnje gubi oko 85 milijardi funti u poreznim приходima. Većina je novca deponirana kroz „kostur kompanije“ (eng. *shell company*), koje kriju porijeklo novca i identitet vlasnika (Ibid. 14). Također, procjenjuje se da Njemačka zbog porezne evazije godišnje gubi 30 milijardi eura (Dougherty, Landler 2008).

Čuveni mafijaš Al Capone je svoje nezakonite prihode pokušao prikriti otvaranjem lanca praonica s automatima za pranje veša koji se pokreću ubacivanjem novčića. Ipak, prihodi iz nelegalnih aktivnosti su u takvoj mjeri nadmašivali one iz legalnih da ih je bilo nemoguće objasniti. Al Capone je na kraju završio u zatvoru upravo zbog utaje poreza, tačnije neuspjelog pranja novca, a ne zbog nezakonitih poslova i brutalnih ubistava. To anegdotalno opće mjesto je i jedan od američkih mitova koji ukazuje na presudan značaj plaćanja poreza za funkcioniranje države i društva uopće. Njegov slučaj najbolje opisuje prirodu pranja novca: očistiti tragove kriminalnog pribavljanja s ciljem uživanja u svim njegovim plodovima. Ipak, kad postoje jasno definirani standardi pred sudionicima finansijskih transakcija i učinkovita kontrola poštivanja tih standarda, čak i naizgled savršeno izveden zločin pranja novca neizbježno nailazi na poteškoće prikrivanja svojih tragova (Cirkveni 2000).

Organizirani kriminal, prostitucija, trgovina drogom ili terorizam samo su neke od djelatnosti koje progonjene zakonom moraju sakrivati izvor svojih prihoda. Ipak, ekonomski i tehnološki napredak, pogotovo razvoj interneta i uz njega vezanog trgovanja putem elektronskog novca i kriptovaluta, kao i sve veća specijalizacija i profesionalizacija, otvorili su široke mogućnosti. Postalo je znatno jednostavnije sakriti porijeklo prihoda, poput prevara osiguravajućih društava, odavanja poslovnih tajni (eng. *insider dealings*) i drugih prihoda od zloupotreba povjerljivih informacija (Mihaljević 2012). Notorna je činjenica da su kriminalci uvijek korak ispred, možda prije svega iz razloga veće individualne i grupne motiviranosti u odnosu na istražitelje i pravosudne organe.

5.2. *Saopćenje Ureda UN-a*

Ured UN-a za nadzor nad drogom i prevenciju kriminala navodi da pranje novca ne može funkcionirati bez mehanizama formiranih u offshore centrima, a regulatorne agencije tvrde da „savremeni ekonomski zločin – koji uništava živote i destabilizira države – nužno uključuje pranje novca“, koje nije moguće bez postojanja stroge bankarske tajne i garantirane anonimnosti. Grupa za finansijsku akciju protiv pranja novca procjenjuje da se godišnje „opere“ oko 1,5 biliona dolara (iznos GDP-a Francuske), uglavnom kroz offshore centre. Brojne mogućnosti koje nude offshore oaze omogućuju biznismenima izbjegavanje regulacije, poreza, potkopavanje vlada i slabljenje društvenog ugovora s ciljem finansiranja kriminala, prostitucije, narkotika, te narušavanja socijalnih odnosa, a ponajviše izbjegavanje oduzimanja imovine stečene kriminalnim aktivnostima (Sikka 2003).

Treba naglasiti da su offshore finansijski centri često predmet rasprava zbog posljedica koje izazivaju, direktno ili indirektno. Zbog blagih regulacionih mehanizama i stroge tajnosti, nameću konkurentsku utruku vladama ostalih zemalja u snižavanju poreza, promoviraju pranje novca, tržišne manipulacije i druge nezakonite aktivnosti, privlačeći i ohrabrujući neodgovorne i korumpirane biznismene da osiromašuju vlastite zemlje. Time slabe poziciju nacionalnih, kao i međunacionalnih institucija u nadziranju međunarodnih tokova kapitala. Podaci pokazuju da multinacionalne korporacije preko offshore centara iz zemalja u razvoju godišnje utaje 50 milijardi dolara poreznih prihoda, dovoljnih da prestanu primati inostranu pomoć, zaustave rast vanjskog duga i smanje nivo siromaštva (Mihaljević 2012).

Evidentan rast kriminala na globalnom nivou i potkopavanje transparentnosti budžetskih prihoda u siromašnim zemljama, odnosno pustošenje budžeta od strane korumpiranih političara, također je povezano s poslovima koji svoje prihode usmjeravaju u zapletenu mrežu transakcija u off shore centrima. Isključiva svrha takvih aktivnosti je sakrivanje kriminalnih djelatnosti, poput političke korupcije, prostitucije, trgovine drogom, oružjem, ljudima. Zbog svega navedenog dolazi do čestih finansijskih kriza koje ostavljaju teške posljedice po živote ljudi, naročito u siromašnim dijelovima svijeta (Ibid. 807).

Korupcija i pranje novca predstavljaju veliki društveni poremećaj, ekonomski i moralni, psihološki i pravni. Pri tome, politička, privredna i kriminalna elita zapravo čini istu strukturu, a u uslovima korumpiranog sudstva i tužilaštva, ove grupe mogu saradivati potpuno neometano (Vesić 2008).

5.3. Neprijavljena imovina i porezni gubici

Istraživanje Mreže za poreznu pravdu iz 2006. godine pokazalo je da fizičke osobe u offshore i onshore finansijskim centrima posjeduju neprijavljenu imovinu vrijednu oko 11,5 biliona dolara, uzimajući u obzir bijeg kapitala iz svih zemalja, a ne samo onih u razvoju. Prema procjenama takva neprijavljena imovina donosi godišnji prihod u iznosu od 860 milijardi dolara, a porezni gubitak iznosi 255 milijardi dolara (Keeler 2009). Najteže posljedice, kao i obično, uvijek snose savjesni porezni obveznici i najsiromašniji, jer se teret budžetskog punjenja prevali na njih, a pri tome ostanu uskraćeni za dio socijalnih pomoći. Ovdje uočavamo da je kretanje linijom manjeg otpora i lakšeg namirenja poreza globalno prisutan problem. Također, treba naglasiti da postoji mogućnost da su ovi iznosi višestruko veći jer nikad se ne može precizno utvrditi koliko novca „nestane“ u mnogobrojnim transakcijama između raznih offshore kompanija i fizičkih lica širom svijeta. Zapravo, možemo samo nagađati, tako da sve ove podatke treba uzeti sa izvjesnom rezervom.

Sve ovo nam govori da ogroman dio nelegalno stečene imovine, kojoj se teško ulazi u trag, nepovratno završi skriven po offshore oazama, što znači pustošenje budžeta država i onemogućavanje pravosudnim organima da tu imovinu konfisciraju. U praksi, to se događa jako rijetko.

5.4. Bijeg kapitala

Bankarska tajna onemogućuje vlade onih zemalja gdje se nalaze finansijski centri u dobijanju osnovnih podataka o stranim investitorima, pa izostaje mogućnost uspješnog komuniciranja sa zemljama iz kojih dolaze takvi investitori. Posljedice su bijeg kapitala i porezna evazija. Bijegom kapitala naročito su pogođene zemlje u razvoju iz kojih kapital odlazi, umjesto da dolazi (tzv. Lucasov paradoks), što je suprotno uobičajenom stavu da kapital najčešće putuje iz kapitalno bogatih u kapitalno siromašne zemlje (Spencer 2006). Zato se smatra da je krucijalno važno premostiti pitanje bankarske tajne, kroz, prije svega, njeno stvarno i jedinstveno definiranje, te uspostaviti saradnju između država kada se radi o važnim informacijama. To ukazuje na nužnost da se uspostavi saradnja kada npr. bh. pravosudni organi traže informacije od neke banke na Bahamima vezano za novac koji je tamo deponiran, a sumnja se da dolazi od kriminalnih aktivnosti počinjenih u Bosni i Hercegovini. To, međutim, podrazumijeva jačanje pravosudnih institucija, ali i naših diplomatskih detašmana.

5.5. Usvajanje dokumenta Četrdeset preporuka

Grupacija najrazvijenijih država svijeta G7 je odlučno ušla u borbu protiv pranja novca i, zajedno s još dvadesetak zemalja i organizacija, osnovala Grupu za finansijsku akciju protiv pranja novca (FATF – *Financial Action Task Force*), s osnovnim ciljem otkrivanja nekooperativnih područja u borbi protiv pranja novca. To je međuvladino tijelo osnovano 1989. godine i ima zadatak da razvija i potiče strategije za borbu protiv pranja novca. Ove strategije imaju za cilj spriječiti upotrebu nezakonitih profita u budućim krivičnim aktivnostima i spriječiti njihov uticaj na zakonitu privrednu djelatnost (DeGabrielle 2001). FATF donosi dokument Četrdeset preporuka, koji detaljno regulira korake unutar krivičnog zakonodavstva, finansijskog sistema i na planu međunarodne saradnje koje treba poduzeti da bi se uspješno sprečavalo pranje novca. Prihvaćen je od svih uglednih međunarodnih finansijskih ustanova, postavši tako međunarodni standard za programe protiv pranja novca (Mihaljević 2012).

Opći je dojam da postojeća sistemska rješenja u borbi protiv ove pošasti i dalje nisu ni približno na nivou opasnosti i šteta koje izaziva, što je više posljedica nedovoljne odlučnosti u njihovoj primjeni nego u strukturalnoj neefikasnosti. Naime, relativno dobro zamišljen sistem naspram sebe ima ogroman novac i interese sa jednako takvim i tolikim korupcijskim potencijalom.

Četrdeset preporuka inkriminiraju sve one koji su znali za poslove vezane uz pranje novca. Pri tome se znanje učesnika u tim poslovima tumači dosta široko i liberalno, što je dobro, pa se veza pretpostavlja već iz objektivnih okolnosti slučaja. Finansijske ustanove obuhvataju sve one koji na bilo koji način učestvuju u novčanom poslovanju. Osnovno načelo je *know your customer* (eng. upoznaj svog klijenta), odnosno poznavanje stvarnog identiteta osobe za čiji se račun vrše finansijske transakcije. Navodi se da pravne osobe ne smiju biti paravan za vođenje anonimnih računa, već se zahtijevaju podaci o fizičkim osobama koje upravljaju tom pravnom osobom, u cilju onemogućavanja anonimnih finansijskih transakcija, što je i ključna stvar u rješavanju ovog svjetskog problema. Također, u Preporukama se zahtijeva povećana pažnja za sve složene i neobično velike transakcije, transakcije s offshore kompanijama, transakcije sa zemljama koje ne primjenjuju Preporuke, te strogo postupanje prema nezakonitim prihodima, odnosno, u krajnjem, njihovo oduzimanje (Cirkveni 2000).

5.6. Zaštita moćnih država

Vidljivo je da offshore centri uživaju zaštitu ekonomski moćnih zemalja, a upravo one mogu da uvedu i nadzor nad njihovim poslovanjem. Nema sumnje da postoje efikasni instrumenti da se stane ukraj ovoj pojavi, ali se za njima poseže tek u izuzetnim okolnostima, umjesto da budu stvar kontinuiteta i rutine. Anegdotalan je i signifikantan primjer kada je nakon terorističkog napada na „Blizance“ u New Yorku 11. septembra 2001. godine američka vlada tražila informacije o finansijskim vezama Osame bin Ladena. Kad je trag uputio na Bahame, banka na Bahamima ispočetka je odbila dati informacije, a Vlada SAD-a ih je momentalno isključila iz svjetskog sistema prijenosa. Samo nekoliko sati trebalo je da banka promijeni svoj stav i počne saradivati (Mihaljević 2012). Cinično bismo konstatirali kako tzv. „odsustvo političke volje“ da se zaista svim instrumentima krene u obračun s ovom vrstom kriminala nije bosanskohercegovački izum, nego i dalje dominantan globalni stav.

6. ZAKLJUČAK

Poslovanje offshore centara uglavnom je strogo konspirativno. Iz svega navedenog jasno je da porezne oaze niskim poreznim stopama, liberalnom regulacijom i strogom anonimnošću nude utočište bogatoj klijenteli i multinacionalnim korporacijama, ali i organiziranom kriminalu te pranju novca kojim se izbjegava oduzimanje nelegalno stečene imovine. Novac koji pristiže na bankovne račune u offshore oazama često dolazi iz zemalja u razvoju koje usljed korumpiranog političkog aparata ne mogu kontrolirati izbjegavanje plaćanja poreza, pljačkanje državnih kompanija i resursa te prebacivanje novca u sigurna utočišta.

Istraživačke studije o offshore centrima su vrlo rijetke. Istraživanja su praćena brojnim opstrukcijama i opasnostima. Glavni razlog bi mogao biti taj što tu temu nije najpopularnije istraživati zbog umiješanosti „velikih igrača“. Treba reći da na važnost ovih centara konstantno upozorava MMF, koji vrši nadzor nad njihovim poslovanjem i pokušava njihovu poslovnu praksu prilagoditi međunarodnim finansijskim standardima. Ipak, instrumenti kontrole kojima raspolaže MMF često su nedovoljni da se pravna regulativa u jurisdikcijama gdje se nalaze offshore centri ujednači s propisima koje međunarodne finansijske institucije pokušavaju uspostaviti i zaštititi.

U ovim aktivnostima međunarodne organizacije vrlo rijetko imaju podršku moćnih država i njihovih političkih elita kojima je svakako u interesu da njihov nelegalno stečeni novac, na razne načine izvučen iz državnih budžeta, ostane netaknut, na

sigurnom mjestu u svjetskim offshore oazama. Odgovor državnih sistema je nesrazmjeran opasnostima i štetama od offshore centara na globalnom nivou, a sasvim u skladu sa skromnim znanjima o ovom fenomenu, u Bosni i Hercegovini pogotovo! U toj činjenici se nalazi i motiv za pisanje ovog rada.

LITERATURA

1. Bejaković, Predrag (1997), "Pranje novca", *Financijska praksa*, 21(3), 461-466.
2. Bell, Evan, Toby Graham, Nicholas Elliott (2003), *Money Laundering*, Elsevier Science & Technology, Amsterdam
3. Blunden, Bob (2001), *The Money Launderers: How They Do It, and How to Catch Them at It*, Management Books, Chalford
4. Brittain-Catlin, William (2009), "How offshore capitalism ate our economics – and itself", *The Guardian*; dostupno na: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/feb/05/offshore-tax-havens>
5. Camdessus, Michael (1998), *Money Laundering: The Importance of International Countermeasures*, *MMF*; dostupno na: www.imf.org/external/np/speeches/1998/021098.htm
6. Cindori, Sonja (2007), "Sustav sprječavanja pranja novca", *Financijska teorija i praksa*, 31(1) 55-72.
7. Cirkveni, Neven (2000), "Offshore pere najbjelje", *Banka*, 10(3), 46-47.
8. DeGabrielle, Cynthia (2001), "Međunarodni naponi Sjedinjenih Američkih Država protiv pranja novca", *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 8(2), 191-206.
9. Dougherty, Carter, Mark Landler (2008), "Tax Scandal in Germany Fans Complaints of Inequity", *The New York Times*; dostupno na: <https://www.nytimes.com/2008/02/18/business/worldbusiness/18tax.html>
10. Ferhatović, Amila, Hrvoje Boban (2017), "Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Federaciji Bosne i Hercegovine", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LX, 153-179.
11. Hopton, Doug (2006), *Money Laundering: A Concise Guide for All Business*, Gower Publishing Ltd, Hampshire
12. Katušić-Jergović, Sanja (2007), "Pranje novca (pojam, karakteristike, pravna regulativa i praktični problemi)", *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 14(2), 619-642.

13. Keeler, Rachel (2009), "Tax Havens and the Financial Crisis", *Dollars & Sense*; dostupno na: <http://www.dollarsandsense.org/archives/2009/0509/keeler.html>
14. Lilley, Peter (2000), *Dirty Dealing: The Untold Truth about Global Money Laundering*, Kogan Page, London
15. Maros, Ivica (1999), "Uloga i ovlasti Ureda za sprječavanje pranja novca", *Policija i sigurnost*, 3-4, 241-242.
16. Masnjak, Boris (1998), "Offshore poslovanje", *Računovodstvo i financije*, 44(12), 104-112.
17. Matijašević, Jelena (2010), "Pranje novca, aktuelni oblik organizovanog kriminala – manifestacije, metodi i posledice", *Pravo – teorija i praksa*, 27, (5-6), 118-131.
18. Mihaljević, Domagoj (2012), "Položaj i uloga offshore finansijskih centara u finansijskoj globalizaciji", *Ekonomika misao i praksa*, Vol. XXL, No. 2, 795-818.
19. Pavlović, Šime (1999), "Offshore markets", *Pravo i porezi*, 8(4), 12-16.
20. Pedić, Žana (2010), "Nefinancijski sektor i samostalne profesije u kontekstu sprječavanja pranja novca", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 31(1), 617-642.
21. Petrović, Borislav, Bojan Dobovšek (2007), *Mreže organizovanog kriminaliteta*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
22. Raković, Milena (2008), "Pranje novca: kako ga iskorijeniti?", *Tranzicija*, 10(21-22), 169-180.
23. Robinson, Jeffrey (1996), *The Laundrymen: Inside Money Laundering, the World's Third-Largest Business*, Arcade Publishing, New York City
24. Sikka, Prem (2003), *The Role of Offshore Financial Centres in Globalization*, University of Essex, Colchester; dostupno na: <https://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/WP03-02.pdf>
25. Spencer, David (2006), *The IMF and capital fight: Redesigning the international financial architecture*, Bretton Woods Project, London; dostupno na: <https://www.brettonwoodsproject.org/2006/01/art-507905/>
26. Unger, Brigitte (2007), *The Scale and Impacts of Money Laundering*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham
27. Vesić, Dobrica (2008), "Ekonomika i politička komponenta korupcije i pranje novca", *Međunarodni problemi*, 60(4), 481-501.

LINKOVI:

1. <https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2017/03/PRIVATIZACIJA-U-BOSNI-I-HERCEGOVINI-studija-slucaja-Bosnalijek.pdf>
2. <https://www.akta.ba/kapital/izvjestaji/69595/british-american-tobacco-ulazi-u-fabriku-duhana-sarajevo>

MONEY LAUNDERING THROUGH OFFSHORE COMPANIES AS A WAY TO AVOID CONFISCATION OF ILLEGALLY ACQUIRED PROPERTY

Summary:

Offshore companies often, especially in the last few years (the Panama Papers and Pandora Papers scandals), attract a lot of attention from the media and investigative journalists around the world, who invest several years of research in uncovering secret money flows of the world's most powerful people. Numerous small states and jurisdictions guarantee clients the maximum secrecy and security of their capital from tax liabilities. They also make it difficult to discover the origin of money, often acquired through illegal activities. This paper will focus on the establishment of these companies, what is their purpose and role in global financial flows, why they attract an increasing number of legal entities and individuals, the consequences of their actions on the world economy and state budgets, and international institutions that supervise the operations of offshore financial centers with the basic goal of their adjustment to global financial standards.

Keywords: offshore company; offshore financial center; tax evasion; money laundering; confiscation of illegally acquired property

Adresa autora
Author's address

Kerim Topčić
samostalni istraživač, Sarajevo
topcickerim@gmail.com